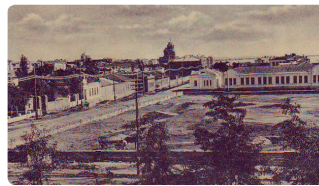

КРИМСЬКІ ГІМНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

→ 4

УЧИЛИЩЕ, ДЕ ВЧИЛИ НЕ СХИЛЯТИ ГОЛОВУ

→ 6

КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА
УКРАЇНСЬКА
ГАЗЕТА

№ 19
2021

літературно-художня, публіцистична

МЗС РФ СВІДОМО ВВОДИТЬ В ОМАНУ РОСІЯН ТА МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО

НАГОЛОС

Російське Міністерство закордонних справ разом з Московським державним інститутом міжнародних відносин (МДІМО) опублікувало збірник матеріалів «Право кримчан на самовизначення: передумови та еволюція "кримської весни"», де намагалося нав'язати російському та іноземному читачеві наратив, що начебто окупації Криму російськими військами не було, а відбулося «вільне» волевиявлення кримчан щодо приєднання до Росії.

Олександр ЛЕВЧЕНКО,
експерт, заступник Постійного
Представника Президента Украї-
ни в АРК 2006-2007 рр., посол
України в Хорватії 2010-2017 рр.

Давайте детально розглянемо матеріали збірника, що претендує на аналітику та об'єктивність, а насправді є ідейним прикриттям російського військового вторгнення на територію незалежної держави – України.

Окрім статей державних діячів РФ та політичного керівництва окупованого Криму, в збірнику подано статті вчених МДІМО та інших університетів. Перше, що кидається в очі, це навмисна підміна термінів. Московська професура широко використовує поняття «кримський народ», потім роблячи перехідний місток до міжнародного права, зокрема права націй на самовизначення.

Звідси робиться висновок, що «кримський народ» скористався цим правом для виходу зі складу України. Але в будь-якому словнику політичних термінів поняття «народ» розшифровується як «історична спільнота людей». Синонімами терміна «народ» є поняття «нація» та «етнос».

Московська професура добре знає, що немає «кримського народу», а є населення Криму, але тоді, як можна послатися на норми та принципи міжнародного права про право націй на самовизначення, тому і хитрують російські вчені. Адже нема народу Алтаю чи Далекого Сходу, які за такою логікою могли б «самовизначитися» при попередній окупації іноземними військами, як було у разі з Кримом. А ось чеченці – це народ. Після того, як вони проголосили незалежність у 1991 р., ми всі знаємо, як Росія танками, бомбардувальниками, артилерією

відновлювала свою територіальну цілісність.

Зрозуміло, що збірник матеріалів орієнтований в основному на російську аудиторію, якій намагаються «науково» обґрунтувати спробу анексії українського півострова. Однак дуже некоректно, що автори з науковими ступенями стали примітивними пропагандистами кремлівських вигадок, поставивши науку на службу агресивній політиці Москви.

Збірник починається виступом президента РФ від 18 березня 2014 р. перед депутатами Держдуми та членами Ради Федерації з приводу незаконного приєднання Криму до Росії. Тут глава РФ не погоджується з рішеннями радянського керівництва та парламентів РФ і України в 1954 р. про передачу Кримського півострова Україні. Цікаво, що В. Путін жодного разу не звернувся до Києва з проханням переглянути ці рішення під час свого 15-літ-

нього перебування при владі з 2000 року. Москва жодного разу не порушила питання про спірність належності Україні Криму, вперше заявивши про це вже після військової окупації, реалізуючи намір незаконної анексії півострова рішеннями свого парламенту. Президент РФ у своєму виступі питає: «Чому албанцям Косова дозволяється проголосити незалежність, а росіянам, українцям та кримським татарам у Криму – ні?». Кривив душою Володимир Володимирович: а навіщо українцям у Криму відокремлюватися від своєї рідної Української держави? А навіщо це кримським татарам, які пережили геноцид свого народу в 1944 р., ініційований Кремлем? Їм що, є інтерес повертатися в «залізні обійми» Москви? Але найголовніше, про що промовчав В. Путін: під час проведення референдуму про незалежність Косова там не було армії з Албанії,

яка б підтасовувала результати народного волевиявлення, як робили в Криму російські спецпідрозділи в 2014 р. У Косові були тисячі міжнародних спостерігачів з усіх провідних міжнародних організацій, чого не було в Криму в березні 2014 р., і питання порушувалося не про приєднання Косова до Албанії, а вихід зі складу Сербії після трагічних подій 1998-1999 рр., при тому, що до референдуму готувалися рік, а не 10 днів, як на півострові. Крім того, в Косові не з'являлися з сусідньої держави напіввійськової формування типу «казаків», які в Криму після приходу з Дону та Кубані вказували місцевим органам влади, як треба діяти. Але навіть за таких обставин Україна не визнала незалежність Косова, вважаючи територіальну цілісність Сербії недоторканою.

ЯК ЦЕ БУЛО...

СТАВЛЕННЯ П. ВРАНГЕЛЯ ДО КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО РУХУ

→ 8

→ 2

МЗС РФ СВІДОМО ВВОДИТЬ В ОМАНУ РОСІЯН ТА МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО

→ 1

НАГОЛОС

Намагаючись прикрити акт російської військової агресії в Криму, В. Путін у своєму виступі 18.03.2014 р. заявляє про дружні почуття до України: «Ми не просто близькі люди, а один народ. Київ є матір'ю городів руських. Древня Русь – спільне джерело». В розумінні російського президента відбирати території у сусідніх країн, якщо там живуть близькі до росіян народи, і є легітимний шлях анексії. При цьому вже не вперше російський президент демонструє слабкі знання історії. Адже титульним народом Русі з центром у Києві були руси – предки українців та діти автохтонних слов'ян на території сучасної України в 3-6 ст. – антів та склавинів. Крім русів, як головного народу на Русі, було населення захоплених Київською державою (Руссю) неслов'янських територій, заселених фіно-уграми та балтами, куди лише у 8 ст. прибули слов'яни із земель сучасної Польщі (кривичі, словене, в'ятичі), які інтегрувалися з місцевим населенням (меря, мокша, чудь, весь, іжора, перм тощо). Цей етнічний мікс слов'ян з Польщі та автохтонних фіно-угорських племен створив новий народ – руських, які на відміну від русів не були державотворювальним народом. Таким чином, руси (автохтонні слов'яни за народженням) і руські (мікс слов'ян з Польщі та фіно-угрів) – етнічно різні народи, про що російська історіографія постійно замовчує.

Москва часто говорить про близькість росіян та українців, мабуть, вважаючи це аргументом для захоплення усього українського. Але етнічно українцям ближчі чехи і словаки, куди слов'яни з території сучасної України (склавини) переселилися наприкінці 5 ст., а також серби, хорвати, словенці, македонці, черногорці, босняки, болгары, коли в 6 ст. слов'янські племена з території сучасної України (анти) переселилися на територію Балкан. Таким чином, слов'янське коріння руських перебуває в північній Польщі (кривичі переселилися в регіон Пскова – Смоленська, а словене – на Новгородську землю) і східній Польщі (в'ятичі переселилися в регіон Москви-ріки і південніше), тоді як українці є автохтонними слов'янами на історично слов'янській території (північ, центр та захід сучасної України). Деяка етнічна близькість русів і руських проходила через

Мітинг під стінами Верховної Ради АР Крим 26 лютого 2014 року

сім'ї Великих князів Київських, які посідали з Києва своїх синів разом з військовою дружиною та духовенством на княжіння до удільних володінь на території, де проживали руські, і там з часом вони асимілювалися з місцевим населенням.

Окрім того, російський президент згадає, що «Крим – історично російська земля, а Севастополь – російське місто». Тоді давайте згадаємо історію Криму за останні 3200 років. З 12 ст. до н.е. до 7 ст. до н.е. Крим, як і більшу частину території сучасної України, населяли племена киммерійців, потім з 7 ст. до н.е. до 2 ст. до н.е. їх змінили також іраномовні скіфи. З 2 ст. до н.е. до 2 ст. н.е. скіфське панування змінюється сарматським. Що стосується побережжя Криму, то в 6-5 ст. до н.е. там свої міста

засновують грецькі переселенці (Боспор, Керкінітида, Херсонес, Феодосія). У 3 ст. н.е. на територію півострова приходять германські племена готів, нащадки яких у Кримських горах через тисячу років створюють свою державу – князівство Феодоро (14-15 ст.). Наприкінці 4 ст. н.е. готів розбивають тюркомовні племена гунів, що прийшли з азійських степів, потім їх змінюють авари, булгари, хозари, половці. Грецькі міста кримського побережжя переходять під управління Візантійської імперії, а потім генуезців. У 1441-1783 рр. Кримом володіло Кримське ханство, а більшістю міст кримського узбережжя – Османська Туреччина. І тільки після анексії Криму Росією в 1783 р. на півострові з'являються перші росіяни, а колишній Херсонес стає

Севастополем. Під управлінням Петербурга Крим був до 1917 р., тобто 134 роки. Потім три наступні роки влада в Криму змінюється багато разів, і з 1921 р. півострів входить до складу радянської Росії, де був до 1954 р. Росія управляла півостровом 165 років, а останні 60 років – з 1954 до 2014 рр. – Крим був у складі України. Таким чином, за останні 3200 років історії Криму, про яку згадують різні джерела, Росія володіла півостровом 170 років. Росіяни стають більшістю в Криму тільки після 1944 р., коли корінне населення Криму – кримських татар – за злочинним наказом Москви насильно вивезли з півострова, що стало актом геноциду через значні людські втрати. Кремль замінив депортованим населенням з далеких російських регіонів, яке заволоді-

Загалом російській пропаганді «триєдиного слов'янського народу» доволі складно з Кримом, в якому, крім слов'ян, очевидно, завжди були присутні зовсім інші народи, і завжди цих народів на півострові одночасно було декілька. Тому якщо в межах химери «кримського народу» агресор ще може намагатися якось вкласти в «прокрустово ложе» росіян і українців, то кримських татар він намагається просто не помічати.

ло усім залишеним майном кримських татар.

Загалом російській пропаганді «триєдиного слов'янського народу» доволі складно з Кримом, в якому, крім слов'ян, очевидно, завжди були присутні зовсім інші народи, і завжди цих народів на півострові одночасно було декілька. Тому якщо в межах химери «кримського народу» агресор ще може намагатися якось вкласти в «прокрустово ложе» росіян і українців, то кримських татар він намагається просто не помічати. Надто вже незручно виходить історична правда. Адже якщо, наприклад, почати розбиратися в долі переслідуваних Російською імперією та депортованих у приазовські степи кримських урумів (греків), потомки яких сьогодні розділені лінією фронту на Донбасі, то доведеться говорити не тільки про нинішні руїни Чермалика і Пікуз, але і згадати про знищену росіянами на землях Криму і потім Приазов'я Готську митрополію цього православного народу, півтора тисячоліття до того підпорядковану Вселенському, а не Московському патріарху. Після цього весь хвалений імперський «Третій Рим» виглядає темною підробкою.

А кримськотатарське питання для росіян було завжди не менш гострим, ніж українське, як мінімум з часів неодноразового спалення Москви кримськими ханами. І якщо з Києвом агресор традиційно бореться за роль «колиски руської державності», то з Бахчисараєм він ніяк не може поділити «золоту колиску» спадку Чингізхана. Причому кримські татари в ролі носіїв традиції, спільної, наприклад, для якутів, казахів та ногаїв, виглядають, м'яко кажучи, переконливіше росіян.

* * *

У російському виданні також публікують матеріал з першим головою уряду окупованого росіянами Криму, який отримав з бла-

гословення Москви посаду «глави Республіки Крим», – С. Аксьоновим, який заявив, що «українізація Криму, яка почалася при президенті В. Ющенку, тривала, хоча і не так відверто, ... при правлінні В. Януковича та Партії регіонів». І це каже С. Аксьонов, який до 2009 р. належав до бандитського угруповання, близького до Партії регіонів, і мав кримінальне прізвисько «Гоблін».

Спікер кримського парламенту, який перебіг на бік Москви, В. Константинов згадує для збірника, що «23 роки ми просили українську владу дати Криму спокій. Але українська влада, витріщивши олов'яні очі, повторювала, наче заведена: «Єдина мова», «єдина країна», «єдина церква». Увага: це – передвиборчі лозунги П. Порошенка на виборах президента у 2019 р., тобто через п'ять років після російського захоплення Криму, тому В. Константинов усе перекинує».

У Криму, згідно з конституцією півострова, було три офіційні мови, і Київ ніколи не проводив політику єдиної мови чи єдиної церкви, з розумінням ставлячись до релігійних і мовних вподобань населення півострова. Я це підтверджую з повною відповідальністю, тому що сам працював заступником Постійного Представника Президента України в АР Крим за часів В. Ющенка. Добре пам'ятаю, як Партія регіонів висувала В. Константинова, який тоді був найбільшим забудовником на півострові, на політичні посади в кримському парламенті. Нічого подібного В. Константинов ні тоді (2006 р.), ні пізніше до 2014 р. ніколи не заявляв. Проте зараз повторює наратив Кремля, будучи його вірним слугою: «Перемога державного перевороту в Києві та втеча законно обраного президента В. Януковича означали юридичну смерть держави Україна».

Цікаво, а що, країні світу, включаючи Росію, закрили свої посольства в Києві у 2014 році? А що, в ООН, ОБСЄ, Раді Європи постало питання щодо нелегітимності української влади? Зрозуміло, що втеча В. Януковича з власної країни на територію держави-агресора є жалюгідним вчинком, проте існує юридична процедура призначення виконувача обов'язків Глави держави до строків проведення позачергових виборів, і згідно з цією процедурою виконання обов'язків на цій посаді було покладено на спікера парламенту Януковича, але держава Україна через це жодним чином не зникає, адже вона мала свою суб'єктивність, ще починаючи з кінця 5 ст. – початку Київської державності, ще до часів Русі, тоді як Москва, для порівняння, згадується лише в середині 12 ст.

Колишній перший віце-спікер Кримського парламенту, а з часів

Мітинг під стінами Верховної Ради АР Крим 26 лютого 2014 року

окупації півострова – член Ради Федерації РФ від Криму С. Цеков згадує у виданні, що «6 липня 1990 р. було голосування у Верховній Раді України Декларації про державний суверенітет. Нас, кримських депутатів, було 20. Результати голосування: 355 – «за» і 4 – «проти», потім виявилось, що один з цих чотирьох взагалі не був на голосуванні». Крім С. Цекова, проти державного суверенітету проголосували тільки два депутати (з Одеси та Миколаєва). Тож ще в 1990 р. майже всі політичні представники Криму були за суверену Україну.

Рівень впливу проросійських політичних сил у Криму озвучили в збірнику самі С. Аксьонов та С. Цеков, які згадують, що «в 2010 р. «Російський блок» отримав на парламентських виборах в автономії трохи більше 3%, а на виборах до українського парламенту в 2012 р. – 1,2%». Тож під час військової окупації Криму російською армією говорити про реальність наданих результатів голосування щодо сецесії

взагалі немає сенсу. Зрозуміло, що виборчий коридор проросійських сил у 1,2-3% тоді міг збільшитися в декілька разів. Але це максимум 15-20%, що зовсім не відповідає наданим нашвидкуруч цифрам за два дні сформованими у незаконний спосіб виборчими комісіями в окупованих російськими військами Севастополі та Сімферополі.

Юридичне свавілля, що панувало в Севастополі одразу після Майдану в Києві, підтверджують слова зі згаданого збірника професора А. Баранова, який зазначає, що «23 лютого на масовому мітингу в Севастополі було обрано народного мера А. Чалого». Легітимні рішення Верховної Ради України від 23 лютого 2014 р. В. Константинов та С. Аксьонов називають державним переворотом, а обрання на площі натовпом мера Севастополя – нормативним актом. Такого собі не дозволяли навіть більшовики в часи Жовтневої революції. І ось начебто обраний натовпом «мер міста» А. Чалий уже через три тижні поїде в Москву писати чоло-

битну про входження Севастополя до складу РФ. Як вам юридична процедура? Такого не було навіть в африканських колоніях.

Як згадує С. Аксьонов, «у ході спроби штурму Верховної Ради Криму екстремістами «Меджлісу» 26 лютого 2014 р. члени «Російської єдності» були в гущі захисників парламенту». Мабуть, у С. Аксьоніва пам'ять є короткою. На екранах телевізорів було добре видно, що якраз проросійські сили хотіли захопити будинок парламенту, а прибічники Меджлісу їм завадили це зробити. Один з авторів статей збірника А. Нікіфоров пише, що «день 26 лютого 2014 р. закінчився формальною поразкою проросійських сил». Тож 26 лютого здійснити державний переворот у Сімферополі проросійськими силами не вдалося. Тоді Кремль запускає військовий сценарій захоплення Криму. Як згадує в збірнику П. Тарусин, «кінцеве рішення щодо возз'єднання (читай захоплення) Криму було ухвалено В. Путіним у ніч з

Рівень впливу проросійських політичних сил у Криму озвучили в збірнику самі С. Аксьонов та С. Цеков, які згадують, що «в 2010 р. «Російський блок» отримав на парламентських виборах в автономії трохи більше 3%, а на виборах до українського парламенту в 2012 р. – 1,2%». Тож під час військової окупації Криму російською армією говорити про реальність наданих результатів голосування щодо сецесії взагалі немає сенсу. Зрозуміло, що виборчий коридор проросійських сил у 1,2-3% тоді міг збільшитися в декілька разів. Але це максимум 15-20%, що зовсім не відповідає наданим нашвидкуруч цифрам за два дні сформованими у незаконний спосіб виборчими комісіями в окупованих російськими військами Севастополі та Сімферополі.

ПРАВО КРИМЧАН НА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ

Предпосылки и эволюция «крымской весны»

ФОТО З ВІСНИКИ ДЖЕРЕЛ

22 на 23 лютого 2014 р. після обговорення з вузьким колом найбільш довірених осіб з найближчого оточення». І далі: «Рішуча проєкція російської військової могутності – захоплення приміщення Верховної Ради Криму та структур міського управління Севастополя, концентрація «ударного кулаку» та блокада українських частин на півострові, створення могутніх угруповань на кордоні – забезпечили захоплення стратегічної ініціативи». І як підсумок, П. Тарусин пише: «Те, що раніше вважалося категорично неприйнятним з точки зору підтримки багатовікових братерських зв'язків – повернення півострова до складу Росії з використанням силового ресурсу, стало тепер розглядатися «найменшим злом». У цих умовах наявні раніше бар'єри для силових акцій, що руйнують історичну тканину і «братську» якість зв'язків двох народів, були фундаментально зруйновані, а моральні та інші зобов'язання перед Україною – девальвовані».

Далі буде...

КРИМСЬКІ ГІМНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

НАШ АРХІВ

Ще на початку 2021 року окупаційна «адміністрація» міста Керчі оголосила конкурс на створення його гімну. Містяни ж у відповідь нагадали, що неофіційним гімном Керчі ще з радянських часів вважається вірш Фелікса Лабубе «Золота Керч» у виконанні нині покійного Юрія Богатикова на мелодію Олексія Екімяна.

А які пісні, подані для участі в конкурсі, були написані людьми, які здається, поняття зеленого не мають, де розташована Керч і як вона виглядає. Зрештою окупаційні «посадовці» один з варіантів вподобали настільки, що без обговорення з містянами вирішили «протягнути» його на засіданні «міськради».

Автором цього ще минулорічного «шедеву» став письменник-фантаст і композитор із Севастополя Валерій Вовк, який на своїй сторінці у соцмережі «ВКонтакте» «скромно» іменує себе «гордістю Криму», при цьому маючи аж менш ніж два десятки підписників. Погляньмо, що «наваляв» цей добродій для Керчі.

*На стыке трёх тысячелетий
В проливе между двух морей
Хранитель памятных наследий
Античный был Пантикапей.
Грифон – наш верный покровитель*

Союза силы и ума.

*Нашли курганы здесь обитель,
В единстве не страшна беда.*

Приспів:

*Керчь, врагу ты непокорна,
Сильный дух живёт в сердцах;
На века стоишь в дозоре
На российских рубежах.*

*Мы помним бой Аджимушкай:
Не смог фашист людей словить,*

И, в подземелье погибая,

Там честь сумели сохранить.

Под Эльтигеном атакован,

Десант застыл в бою святом,

*К морской пучине он прикован
Кипящим Вермахта котлом.*

*Проходят годы и столетья,
И под горою Митридат
Мы не забыли лихолетья
И славим доблестных солдат.
Сплочённость наций и содружеств,*

*Живём одной большой семьёй,
Наш Крымский мост, как символ дружбы,*

Для нас Россия – дом родной.

Зустріч керчан з керівництвом міста і деякими членами комісії з приводу ухвалення гімну міста Керчі

Цілком закономірним після ознайомлення з цим кострубатим «твором», що невдало пародіює військовий марш, було запитання: якщо «конкурсна комісія» без публічного обговорення з мешканцями міста обрала цей варіант, – то якими ж були інші?

Що називається, «по кісточках» гіпотетичний «гімн» свого рідного міста у відкритому листі до «керманців» і мешканців Керчі розібрала Ольга Дубова – «поет, композитор, член Спільки письменників Росії, лауреат всеросійських конкурсів патріотичної пісні», яка наразі мешкає в Москві. Зокрема, вона справедливо зазначила, що «стик» є місцем з'єднання чи дотику двох крайніх частин чогось, тож згадка трьох тисячоліть тут не-

доречно – тим паче в контексті Пантікапею, що існував на місці сучасної Керчі з кінця VII ст. до н.е. до 370-х рр. н.е. Крім «пам'ятних спадщин», дивують також кургани, що «знайшли притулок» у цій місцевості, та майже 40-кілометрова видовженість Керчі, що буцімто повністю вміщується під горою Митридат.

Окрему Дубова вирішила проаналізувати чотири рядки, в яких Вовк спробував описати оборону Аджимушкайських каменярень у 1942 р.: «Підземний гарнізон опирався майже півроку. Назвати цей багатоденний колективний подвиг боем, в однині, – означає принизити його велич. Ельтигенський десант не застиг, він 40 днів і ночей без-

перервно атакував фашистів, а потім прорвався ворожим заплілям і захопив гору Митридат! «К морской пучине он прикован кипящим Вермахта котлом» – це як? Хіба можливо щось прикувати до моря, та ще й збройними силами гітлерівської Німеччини у 1935-1945 рр.? «Славим доблестных солдат» – яких часів? І чому лише вояків? А моряків, пілотів, партизанів, полководців?».

Окрему увагу Дубової привернули приспів та два останні рядки невдатого гімну. «Війна давно скінчилася, ми вже сім років як удома, в Росії! Якому ж ворогові не кориться теперішня Керч? Дружать союзні держави, республіки, міста. Крим – невід'ємна частина Росії. Ми дру-

«Висновок: текст схожий на недбайливо заримований підручник історії, з численними історичними, смисловими, граматичними, стилістичними помилками. В ньому немає жодного слова про любов керчан до рідного міста. Нема захоплення красою природи та душі. Нема всього того, що відрізняє наше місто від решти – простір і тепло, море та степ. Нема навіть згадки про те, що Керч – місто-герой, місто-трудівник. Зате є набір гасел, плутанина, тривога, ворог і воявничість», – резюмувала Дубова, фактично вмістивши в останньому реченні концепцію зовнішньої та внутрішньої політики держави, в столиці якої вона мешкає.

жимо самі з собою? Хіба Керч межує з іншою державою?» – запитує вона, що називається, «за Фройдом».

«Висновок: текст схожий на недбайливо заримований підручник історії, з численними історичними, смисловими, граматичними, стилістичними помилками. В ньому немає жодного слова про любов керчан до рідного міста. Нема захоплення красою природи та душі. Нема всього того, що відрізняє наше місто від решти – простір і тепло, море та степ. Нема навіть згадки про те, що Керч – місто-герой, місто-трудівник. Зате є набір гасел, плутанина, тривога, ворог і воявничість», – резюмувала Дубова, фактично вмістивши в останньому реченні концепцію зовнішньої та внутрішньої політики

держави, в столиці якої вона мешкає. На її запитання: «Навіщо взагалі у гімні співати про Вермахт?» відповів учасник Другої світової війни Микола Тюгаєв з Керчі: «Я воював проти Вермахту, був важко поранений і вважаю за блюзнірство навіть згадування цього слова у гімні міста. Як я поясню своєму правнукові маячню про «кипящий котёл Вермахта», який «приковал Эльтигенский десант к морской пучине»? Як «десант застыл в бою» – замерз, чи що? Вважаю такі визначення образливими!».

Зрештою керченські «чиновники», враховуючи суспільний резонанс, були змушені «увімкнути задню» та перенести питання щодо прийняття гімну міста.

Ця історія нагадала скандали, якими супроводжувалося створення та затвердження гімну АР Крим понад два десятиліття тому й які тоді висвітлювало наше видання. Пропонуємо ознайомитися з цими архівними матеріалами.

КАМО ГРЯДЕШИ, КРИМЕ?

Новий імпульс нагнітання пристрастей надало затвердження тексту гімну АРК на засіданні спеціально створеної конкурсної комісії, очолюваної Леонідом Грачем. Перемогла в конкурсі Ольга Голубева – дружина міністра культури Криму, яка отримує за кожен віршований рядок (усього їх 11) по 1 тисячі 718 грн 18 коп. бюджетних коштів.

Абстрагуємося від даної конкретики в ланцюзі нещодавніх подій, скажімо, щодо осіннього підвищення цін на комунальні послуги, і задумуємося над тим, куди ж веде нас кримська влада. З цього приводу зачитуємо рядки з листа Михайла Гірського з Сімферополя, якого він заніс до редакції минулої середи:

«Коли ми, зголоднілі пенсіонери, збираємося біля владних закладів, то, як правило, виглошуємо свої вимоги врізнобій і, здебільшого, у прозі. До римованих висловів справа не доходить. Та ось тепер – звершилося: ми маємо нарешті текст гімну АРК! І коли знову зберемося на чергову акцію протесту, то використовуватимемо високопоетичні вірші гімну автономії, що належать перу дружини міністра культури Криму. З особливою насолодою повторюватимемо отакі зразки високої поезії:

«Зори свободи твої сяють, Родина,

Братья-народы твої шагають, Родина!»

З такими твердженнями гімн можна виконувати не лише під музику, а й акапела, і не тільки під стінами парламенту АРК а й на вулиці Аксакова, побіля бу-

Ольга Дубова

диночка «батька» того самого гімну. І можна співати від душі, а не за гроші, як дехто!..»

Іронія автора – неприхована. Та найголовніше в тому, що він має цілковиту рацію: виконавцеві гімну, а ним визначено народного артиста СРСР Юрія Богатикова, покладено гонорар у розмірі 24,8 тис. грн. За такі кошти можна вдовольнити не одну сотню знедолених пенсіонерів!

Володимир Борисюк

Текст гімну АРК затверджено 12 вересня на засіданні спеціально створеної конкурсної комісії, яке відбулося в приміщенні парламенту автономії. Конкурс на кращий текст гімну тривав кілька місяців, упродовж яких члени комісії розглянули 60 віршованих варіантів. Перемогла поетеса Ольга Голубева – дружина міністра культури Криму. У бесіді з журналістами Ольга Володимирівна повідомила, що вірші вона почала писати 20 років тому, але тільки минулого року вийшла перша невелика збірка її творів. Як зазначив один з членів комісії, виконавець майбутнього гімну народний артист СРСР Юрій Богатиков, він давно і плідно співпрацює з Ольгою Голубевою, і її творчість знайома всім, хто цікавиться поезією. Комісія ухвалила рішення запропонувати Верховній Раді затвердити текст гімну АРК на сесії. Спікер кримського парламенту Леонід Грач висловив побажання, щоб гімн був викона-

ний 20 жовтня на торжествах, присвячених 2-й річниці Конституції Криму.

ДОВІДКА. Музика гімну була написана 1992 року відомим далеко за межами півострова кримським композитором Алемдаром Карамановим.

12 вересня на засіданні Ради міністрів АРК розглядалися питання про кошториси витрат на створення гімну АРК і на проведення заходів щодо святкування 2600-річчя м. Керчі. Прем'єр-міністр автономії Сергій Куницин дав доручення відповідним міністерствам ще раз переглянути ці кошториси, оскільки, на його думку, в них закладено дуже великі суми. Наприклад, на створення гімну Криму в кошторисі витрат закладено 24,8 тисячі гривень як гонорар виконавцеві гімну (ним затверджений народний артист СРСР Юрій Богатиков). Як зазначив С. Куницин, ця сума «більша за річну зарплату прем'єр-міністра». Глава уряду підкреслив, що «на тлі 5,4 тисячі, що виділяються на 45 артистів духового оркестру», такий гонорар виконавцеві «з моральної точки зору не дуже етичний» і що з боку виконавця «має бути певна скромність».

ДОВІДКА. Згідно з кошторисом витрат на створення гімну АРК, який був підготовлений міністром Ради міністрів АРК О. Гавріним, завізований заступником голови Ради міністрів АРК Л. Безазієвим, міністром культури М. Голубевим, начальником юридичного управління Ради міні-

стрів Л. Опанасюк, але не був затверджений прем'єр-міністром АРК С. Кунициним, автору тексту гімну О. Голубевій покладеться авторський гонорар 18,9 тисячі гривень. Таким чином, кожен рядок гімну (а їх всього 11) оцінений в 1 тис. 718 грн 18 коп.

(№76-78 (578-580). – 15 Вересня 2000 р.)

ЗАСПІВАЄМ ПІСНЮ ДОРОГЕНЬКУ?

Слава Богу, нарешті ми маємо текст кримського гімну, за яким усі так страшно плакали. Ось він, цей шедевр:

Ниви и горы твои волшебны, Родина,

Солнце и море твои целебны, Родина.

Эту землю мы сохраним

И внукам оставим цветущий, как сад, Крым,

Цветущий, как сад, Крым!

Зори свободы твои сияют, Родина,

Братья-народы твои шагают, Родина.

Эту дружбу мы сохраним,

И вместе, крымчане, прославим в веках Крым,

Прославим в веках Крым!

Славься, Крым!

Ці геніальні рядки нагадують театральний звичай – для створення шумового ефекту на сцені гурт статистів скоромовкою безладно проголошує: «Що говорити, коли нічого говорити». Замовникам кримського гімну нічого сказати суттєвого. Щоб цей твір був суттєвим, потрібно суттєве державне утворення. З чіткою консолідуючою ідеологією, з глибоким історичним корінням і ясно визначеною метою. Не лише дружина клубного працівника Голубева, який вознісся у міністри, але й сам Пушкін написав би таку ж стилістичну і логічну неокочирність, маючи висхідною головоломку: «Піди туди, не знаю куди».

Кримська автономія – це бомба уповільненої дії, виготовлена в надрах московського Кремля. Вороги української незалежності сподівалися, що вона вибухне негайно. Не вибухнула: Україна стала суверенною державою. Але вірні ленінці кримського походження надії на повернення в «союз нерушимий» не втрачають і з превеликим задоволенням вписали б у новоспечений гімн два рядочки: «Союз нерушимый» і «А я в Россию, домой хочу».

Та ці рядочки годяться для мітингу біля пам'ятника «вічно живому», в гімн вони поки що не лізуть. Ось і доводиться вдаватися до хитрощів; замість «Россия» проголошувати патетично: «Родина». Крим батьківщиною з великої літери можуть назвати лише кримські татари, кримчаки

Кримська автономія – це бомба уповільненої дії, виготовлена в надрах московського Кремля. Вороги української незалежності сподівалися, що вона вибухне негайно. Не вибухнула: Україна стала суверенною державою. Але вірні ленінці кримського походження надії на повернення в «союз нерушимий» не втрачають і з превеликим задоволенням вписали б у новоспечений гімн два рядочки: «Союз нерушимый» і «А я в Россию, домой хочу».

і караїми, а не подоляк Грач з його орловсько-курськими однодумцями та відставними генералами і адміралами, котрі перебравися в Крим з усіх закутків покійного Союзу. І коли неможливо відверто сказати про справжню мету, доводиться мимрити про якісь народи, які невідомо куди «шагають». І яку це дружбу збираються зберегти замовники гімну? Дружбу кримських татар з чиновниками-комуністами, що засіли в райдержадміністраціях і всіма силами перешкоджають їм обляштуватися на рідній землі? Чи, може, дружбу українців з місцевими шовіністами, які ставлять шлагбауми на шляху організації навчання в українських школах?

Виступаючи по кримському телебаченню з нагоди історичної презентації гімну автономії, Леонід Грач небезпідставно передбачив, що деякі кримські видання «будут хулити» текст гімну, «вишукувати якусь невдалу риму чи вираховувати якусь копійку». Ну, вишукувати в загалом невдалому тексті невдалу риму – справа марна. А ось порахувати копійки не завадить. Хай платники податків знають, як комуністичний парламент щедро обходиться з народними грішми. Тож, дорогі кримчани, знайте: кожне слово гімну коштує 350 гривень. Оце вигукнула автор державної пісні Голубева: «Славься, Крым!» – і одержить за два слова 700 гривень. А всього графоманський шедевр обійшовся в 150 тисяч гривень. З них майже 25 тисяч покладе у свою кишеню ритуальний співець рескому Ю. Богатиков. У нього фінанси не співатимуть романси!

А ті, у кого фінанси такі співають романси, кримський гімн не співатимуть, хоч він і дорогий коштує. Хай його співають прихильники «Інтернаціоналу».

*Юр. ЮРКО.
(№79-81 (581-583). – 22 Вересня 2000 р.)*

*Матеріал підготував
Сергій Конашевич*

Далі буде...

УЧИЛИЩЕ, ДЕ ВЧИЛИ НЕ СХИЛЯТИ ГОЛОВУ

КАРАЇМИ

На одній із вуличок старої Євпаторії можна побачити елегантну одноповерхову будівлю. Понад століття тому тут розташовувався унікальний навчальний заклад, аналогів якому немає й у наш час, – Олександрівське караїмське духовне училище. У його стінах вчилися майбутні духовні лідери й видатні світські діячі караїмської культури.

Олександр ДЗЮБА

Сама будівля виходить на три вулиці – Олександрівську (радянська назва – Піонерська), Гімназійну (Чернишевського) й Нову (Бартенева). Вона була освячена в жовтні 1913 р. Споруда була зведена менш ніж за рік за проектом і під керівництвом архітектора-караїма Євгена Самійловича Ісаковича, правнука знаменитого гахама Ісаака бен Шеломо Ельдора, духовного лідера караїмів свого покоління, астронома, поета й віровчителя. Євген Ісакович був абсолювентом Московського училища живопису, ліпки й зодчества, а будівля духовного училища – вже не першим його творінням для потреб караїмської громади. Він є автором і зведеної в 1900 р. у стилі ренесанс брами до комплексу караїмських кенас Євпаторії.

Будівля училища була зручною, світлою, затишною й розраховувалась на 140 учнів.

Точніше, споруд було дві. У другій одноповерховій будівлі в стилі модерн, прикрашеній напівколонами з овальними медальйонами та вишуканою ліпниною, розташовувалась квартира інспектора училища. Вона замикала вхід на двір. У дворі комплексу було зроблено артезіанську свердловину, тож учні черпали чисту воду у своїй alma mater не лише в переносному, а й у прямому сенсі слова.

У головному корпусі г-подібної форми просторий вестибюль вів до класних кімнат із великими вікнами. Чотири класні кімнати були розраховані на 24 учнів кожна, одна кутова з північного боку – на 18 учнів, й ще одна кутова з південно-східного боку – на 26 учнів. Також було передбачено рекреаційну залу, вчительську кімнату, гардеробну кімнату та вбиральню при вході.

Олександрівське караїмське духовне училище в Євпаторії

Училище, покликане готувати караїмських віровчителів і духовних осіб – газзанів – та вчителів для караїмських шкіл, було відкрито лише 21 лютого (5 березня) 1895 р. На цей час караїми зібрали майже 157 тисяч рублів, і навчальний заклад утримувався на відсотки від основного капіталу, пожертви приватних осіб і добродійних організацій, а також завдяки платі за навчання (але плату брали не з усіх учнів). Двадцятьоро хлопців із незаможних караїмських родин навчались безоплатно. Десятеро з них були на повному пансіоні, як приїжджі з інших міст, а іншим десятьом, мешканцям Євпаторії, видавали одягу й взуття.

Последний выпуск АКДУ - 1918 г.

Преподаватели слева направо: Тиро Шабетай Маркович (1861-1939 гг.), около 40 лет служил главным учителем в Евпаторийской караимской школе и много лет преподавал караимские предметы в АКДУ. Тиро Ш.М. считался одним из лучших знатоком Ветхого завета. Катых Арон Ильич (1883-1942 гг.) окончил АКДУ, ученик И.И. Казаса, окончил историко-филологический факультет в Одессе в 1911 г. Катых А.И. был современным караимским писателем, драматургом, поэтом, талантливым педагогом. Первым газзаном с университетским образованием, замечательным оратором. В 1922-1928 гг. он был старшим газзаном и меламедом (учителем) при Московской кенаса. Сидят слева направо: Авах Марк, Сиказан Исаак, стоят Гумуш Давид и Шамаш Ананий.

Викладачі ОКДУ в 1918 р.

Нині обидва будинки об'єднані в одну споруду.

Але історія училища почалася набагато раніше, ніж було зведено належне приміщення для нього.

* * *

Ще у 1836 р. духовний очільник караїмів гахам Сімха бен Шеломо Бабович (дід відомого мера Євпаторії Семена Езровича Дувана) закликав своїх одновірців почати збір коштів для створення школи, яка мали стати головним навчальним закладом для кримських караїмів. Передбачалося, що в ній навчатимуться до чо-

тирьохсот учнів, а вивчатимуть там, окрім предметів з релігійної традиції, також російську мову, математику та ремесла. Але від народження ідеї до її втілення в життя минуло майже шістьдесят років. Училище, покликане готувати караїмських віровчителів і духовних осіб – газзанів – та вчителів для караїмських шкіл, було відкрито лише 21 лютого (5 березня) 1895 р. На цей час караїми зібрали майже 157 тисяч рублів, і навчальний заклад утримувався на відсотки від основного капіталу, пожертви приватних осіб і добродійних організацій, а та-

кож завдяки платі за навчання (але плату брали не з усіх учнів). Двадцятьоро хлопців із незаможних караїмських родин навчались безоплатно. Десятеро з них були на повному пансіоні, як приїжджі з інших міст, а іншим десятьом, мешканцям Євпаторії, видавали одягу й взуття.

За клопотанням гахама Шемеля бен Моше Пампулова училище було названо Олександрівським – у пам'ять про порятунок сім'ї імператора Олександра III під час аварії на залізниці поблизу селища Бірки в 1888 р. Біблійною мовою заклад називався ית

Еліягу бен Еліягу (Ілля Ілліч) Казас

ארקמ ינבל מינחל רדנסכלא שרדמ (бет мідраш Александр ле-хаззанім лі-вне Мікра).

Спочатку училище розташовувалося у двоповерховому житловому будинку Берахи Самійловича Каракоза на Головній вулиці, 54 (радянська назва – вул. Революції), зведеному в 1899 р. Цей будинок теж зберігся до нашого часу. Нині його другий поверх є житловим, а на першому розташовані магазин і перукарня. Але охочих навчатися було багато, тож згодом постало питання про більше приміщення, що й було успішно вирішено в 1913 р.

Серед перших учнів Олександрівського училища було 18 дітей місцевих мешканців і двадцятьоро приїжджів із близьких і далеких міст – Бахчисарая, Сімферополя, Одеси, Миколаєва, Катеринослава, Харкова, Москви та інших міст тодішньої імперії. Для вступу до училища хлопці мали успішно закінчити початкову караїмську школу – мідраш. Там навчання тривало два роки, протягом яких діти вивчали граматику й Святе Письмо.

За десять років учнів було вже більше сотні.

Учні, які навчалися безоплатно, після закінчення навчання мали відпрацювати три роки вчителями караїмських шкіл і три роки газзанами. Вони мали відпрацювати на рік менше, ніж тривало їхнє навчання, а воно тривало сім років. З першого до третього класу курс тривав по одному року, а курси четвертого й п'ятого класів були розраховані на два роки кожен.

Серед навчальних дисциплін були давньоєврейська мова, догматичне й моральне богослов'я, танахічна герменевтика, етика, російська мова й словесність, німецька мова в обсязі гімназійного курсу, історія, географія, арифметика, геометрія, фізика в обсязі міських училищ. Як бачимо, крім релігійної освіти, учні отримували ґрунтовні всебічні знання з різних наук. Викладання загальних предметів велося російською мовою, крім предметів з караїмської релігійної традиції, які викладалися на лешон кодеш (біблійному івриті). Дисципліни релігійного змісту могли вести лише караїми. Всього педагогів було десятеро. Двоє вчителів лешон кодеш, по одному вчителю релігійної традиції, російської мови й словесності, історії та географії, математики та фізики, німецької мови, чистописання, гімнастики. Окрім предметів з біблійного івриту й традиції, інші дисципліни викладали переважно вчителі євпаторійської чоловічої гімназії.

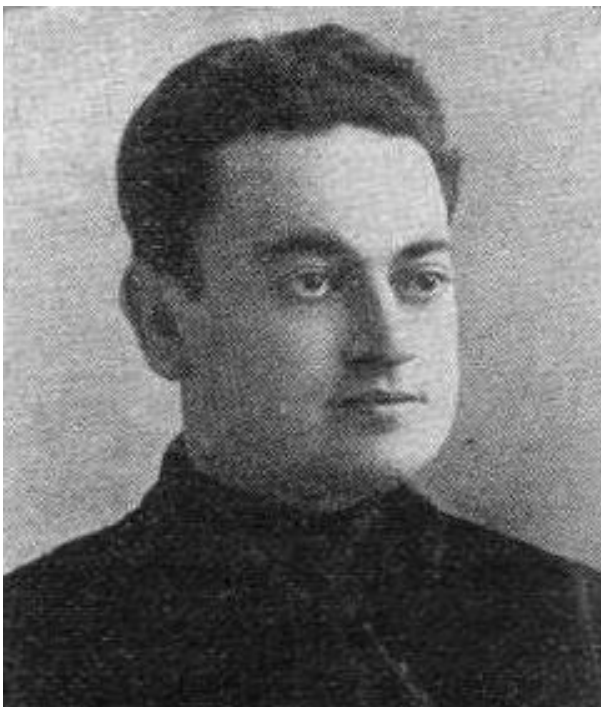
* * *

Першим інспектором ОКДУ став Еліягу бен Еліягу (Ілля Ілліч) Казас – видатний караїмський просвітител, педагог, вчений, поет, перекладач. Спеціально для учнів училища він переклав на лешон кодеш праці провідних західноєвропейських мислителів. Маємо віддати належне широті поглядів п. Казаса: знання, які він із колегами передавав своїм учням, аж ніяк не обмежувалися доробком лише мудреців караїмської конфесії. Зокрема, старшокурсники могли ознайомитися з його перекладами праць французького філософа XIX ст. Поля Жане, послідовника ідей Віктора Кузена, Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля й Іммануїла Канта, а також із перекладами праць Жуля Сімона, французького філософа, публіциста й політика, одного з найдотепніших письменників свого часу, який у своїх творах переймався питаннями віри й моралі. Ці переклади увійшли у праці з основ етики «Торат гаадам» (תורת האדם – «Теорія людини») й «Ківшоно шель олам» (ספר לשון המשפט – «Таємниці світу»).

Головою опікунської ради училища став гахам кримських караїмів Шемуель бен Моше (Самійло Мойсейович) Пампулов. Його називають гахамом срібно-

Газзан Ісаак Юфудович Ормелі з дружиною Саррою Ісааківною Фіркович

Аарон Ілліч Катик

Борис Саадійович Єльяшевич

го століття східноєвропейських караїмів. У час, коли Пампулов обіймав найвищу духовну посаду, було збудовано караїмські кенаси в багатьох містах, почали діяти добродійні товариства, видаватися караїмські періодичні видання, нарешті засновано училище, про яке ми ведемо мову.

Статут та навчальну програму училища Пампулов із Казасом склали разом, разом і їздили містами з караїмськими громадами, збираючи гроші на заснування цього навчального закладу. Вони були свояками: дружина рава Еліягу Бюбюш бат Берах'я – двоюрідна сестра гахама Шемуеля.

Померли колеги й однодумці з різницею в якихось два тижні у січні 1912 р. і, на щастя для них, не дожили до розгрому їхнього дітища, влаштованого радянською владою.

У 1919 р. Кримський відділ народного комісаріату освіти РРФСР вирішив реорганізувати училище в «Євпаторійський вищий караїмський учительський інститут РРФСР», покликаний готувати вчителів для караїмських шкіл.

Якби такий ребрендинг відбувся, то це, може, було б не так і погано, адже заклад продовжував би працювати за профілем, хоч і був би позбавлений релігійної складової. Педагогічний доробок, традицію й кадри не було б втрачено. Але наступним кроком радянської влади стало закриття училища. Останні його випускники отримали дипломи (вже не училища, а інституту) в травні 1920 р.

Згодом у зведеному караїмами приміщенні розташовувалася кримськотатарська школа, по війні – морехідне училище, а з 1990 р. – міжнародний дитячий центр «Золотий ключик». Караїмська громада Євпаторії тривалі роки домагалася повернення караїмам будівлі училища й створення у його приміщенні музею караїмської культури, але майбутнє споруди під питанням. Єдине, що вдалося, – встановити у 1995 р. меморіальну дошку до столітнього ювілею створення навчального закладу.

* * *

Серед випускників караїмського училища, яке існувало лише

Згодом у зведеному караїмами приміщенні розташовувалася кримськотатарська школа, по війні – морехідне училище, а з 1990 р. – міжнародний дитячий центр «Золотий ключик». Караїмська громада Євпаторії тривалі роки домагалася повернення караїмам будівлі училища й створення у його приміщенні музею караїмської культури, але майбутнє споруди під питанням. Єдине, що вдалося, – встановити у 1995 р. меморіальну дошку до столітнього ювілею створення навчального закладу.

На пропозицію керівництва місцевого НКВС написати заяву про складання духовного сану, кинув у вічі енкаведистам: «Цього я зробити не можу, мій народ вважатиме мене зрадником», і залишився позбавленим до кінця життя. Вдячні нащадки називають його «останнім печальником караїмів».

Вшануємо пам'ять Ісаака Юфудовича Ормелі, катеринославського, феодосійського та сімферопольського газзана і педагога, який не боявся заступитися за честь свого народу, чого б це йому не коштувало. Вперше він був заарештований у 1928 р. за вимогу до представників радянської влади, які прийшли до кенаси описати майно, зняти взуття при вході до святині, як цього вимагає караїмська традиція. Тоді йому вдалося уникнути тривалого ув'язнення, але релігійну громаду радянська влада незабаром розпустила. Газзан продовжував таємно вінчати молодь, відспівувати померлих, проводити релігійні обряди, і в 1932 р. його заарештували вдруге за читання поминальної молитви під час поховання. Ісаак Юфудович провів у в'язниці вісім місяців, а його сина та дочку вигнали з вишів.

Після повернення з в'язниці він розповідав, як енкаведисти вишикували заарештованих священнослужителів різних конфесій і стріляли їм по ногах, наказуючи: «Ну-ка попкі, попляшите!». Той, хто був молодше, підстрибував, а старші не встигали, зазнаючи важких поранень й стікаючи кров'ю. У 1934 р. йому надіслали запрошення до Єгипту з пропозицією очолити там місцеву караїмську громаду. Але рава Ісаак не скористався нагодою покинути країну Рад, бо дізнався, що з ним не випустять його дітей, оскільки син і дочка вже були повнолітні й встигли отримати радянські паспорти.

Як бачимо, учнів Олександрівського караїмського духовного училища навчили там найголовнішого – не схилити голову перед земною владою й за будь-яких обставин залишатися людьми.

Фото надані автором

чверть століття, налічується чимало видатних особистостей. Уроки, засвоєні в юності, вони пронесли крізь усе життя.

Згадаймо Аарона Ілліча Катика – газзана в Феодосії та Москві, педагога, письменника, журналіста, засновника першого караїмського журналу в Криму. Він покинув Крим, рятуючись від голоду, на початку 1920-х рр. А за два десятки років помер від виснаження у блокадному Ленінграді.

Скажемо добре слово про Бориса Саадійовича Єльяшевича, євпаторійського газзана, організатора караїмської дитячої хорової капели. Після розгрому караїмського духовного правління радянською владою, він оселився при національній бібліотеці караїмського народу – «Карай біткілігі», і протягом дев'яти років безоплатно ніс там вахту, страшенно бідуючи, але не даючи загинути безцінному книгозбору, духовній скарбниці, яку караїми збирали протягом багатьох століть. Згодом він домігся порятунку манускриптів і книг цієї бібліотеки, звернувшись до Академії наук СРСР.

СТАВЛЕННЯ П. ВРАНГЕЛЯ ДО КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО РУХУ

ЯК ЦЕ БУЛО...

Врангель намагався встановити дружні стосунки з кримсько-татарським рухом. У спогадах він так характеризував ставлення кримських татар до його уряду: «Ставлення місцевого татарського населення було загалом сприятливим. Татари неохоче йшли у війська, будь-яким чином ухилялися від призовів, але жодних ворожих проявів з боку населення не спостерігалось»¹.

Тетяна БИКОВА,
к.і.н., науковий співробітник Інституту історії України НАН України

Так само характеризує поведінку багатьох кримських татар інший представник Білого руху – Никанор Савич: «Татари, не бажаючи піддавати своє життя небезпеці та сподіваючись мирно ужитися з червоними, заявляли, що залишаються нейтральними. При намаганні провести примусову мобілізацію вони віддавали перевагу втечі до лісу, до зелених, сподіваючись пересидіти до моменту вирішення суперечки між арміями, які боролися між собою»².

Після призначення П. Врангеля головнокомандувачем ставлення керівництва Білого руху до кримських татар зазнало значних змін. Було відновлено випуск забороненої газети «Мілет», з'явилися нові видання кримськотатарською мовою (газети «Къырым оджагъы» («Кримське вогнище»), «Крим мусульманлари садаси» («Голос кримських мусульман»), журнали «Єшіль-Ада» («Зелений острів»), «Крим гондже» («Бутони Криму») тощо³). Припинилися арешти активістів Міллі Фірка.

ФОТО З ВІДКРИТТЯ ДЖЕГЕЛ

Одразу після надання дозволу друкувати татарські газети П. Врангель дозволив проведення Всекримського з'їзду кримських татар. За словами начальника Особливого відділу штабу Врангеля Є. Климовича, надаючи дозвіл на відкриття з'їзду, Врангель бажав з'ясувати спрямованість кримськотатарського населення в царині побудови життя, організації культурно-освітньої роботи та діяльності вакуфної комісії⁴.

З'їзд відкрився в Сімферополі 16 (3) травня 1920 р. З 44 делегатів приїхало 20. Євпаторійські делегати не приїхали через ревізію підвід, а феодосійські, – побоюючись грабунків на дорогах⁵. С.-А. Айвазов у споминах, написаних у в'язниці НКВС, щодо цього з'їзду писав: «Цього разу генерал Врангель вирішив «фліртувати» з мілліфірківцями, але генералу це не вдалося. З націоналістів ніхто не з'явився на «Всекримський мусульманський з'їзд». ...99 відсотків складу з'їзду становили мурзаки, духівництво та колишні чиновники при Магометанському духовному правлінні⁶. За словами Айвазова, оскільки мілліфірківці відмовилися брати участь у «з'їзді дворян та мулл», то вони зазнали переслідування з боку білої контррозвідки: «Після з'їзду контррозвідкою були заарештовані Хаттатов, Муслімов, Тулев, Одабаш, Бекір та інші. Був заарештований також Тархан Омер (батько колишнього голови КримЦВК), Дерен-Айерли Осман (якому

вдалося втекти з тюрми разом з Єсмедієвим Ібрагимом). Багато мілліфірківців ховалися у селах Алуштинського району, де, згідно з розповіддю Дерен-Айерли, вони через населення підтримували зелених у горах, особливо загони Мокроусова»⁷. Це сприяло зміні ставлення керівництва Міллі Фірка до діячів Білого руху і поступового повернення його в бік більшовиків.

Щоб взяти участь у цьому з'їзді, Врангель приїхав з Севастополя, де в той час перебував, до Сімферополя. Виступаючи перед делегатами, він, за словами Айвазова, сказав: «Панове представники мусульманської релігії та дворянства! Мусульманський народ втратив свою славу, відданість, вірність, сором'язливість. Він зараз нікого, нічого не визнає, нікому не підпорядковується. У цьому, головним чином, винні ви, панове представники Ісламу, і ви, панове представники дворянства. Духовенство не спромоглося виховати молодь, а дворянство розбестило селян. Сучасна мусульманська молодь не визнає владу, не визнає власні традиції, не визнає релігії, не визнає дворян і не йде стопами славних предків. Вони вимагають культурно-національну автономію. Ось у мене є основні закони Курултаю, молодь вимагає, щоб я офіційно визнав Конституцію та ін. Хто бажає автономії, той має сьогодні йти на фронт воювати з більшовиками, нечистими, спочатку перемога над во-

рогом, а потім – автономія. Ось панове мусульмани, надайте нам якомога більше солдатів, примусьте ваших синів з'явитися до наших славних рядів. Мусульмани – гарні воїни. Лише потрібно їм це розтлумачити. Виконання татарським населенням військової та кінної повинності має показати, як воно бажає допомогти спільній справі. Я переконаний, знаючи татар, що зустріну тут з боку населення повну підтримку... Намагаючись іти назустріч задоволенню культурно-освітніх, духовно-релігійних і деяких економічних потреб татарського населення, я намітив низку заходів, і бажав би спочатку послухати ваші міркування з питань, накреслених у програмі з'їзду»⁸.

17 травня відбулися приватні засідання делегатів з'їзду. Частина з них висунула низку політичних вимог (перш за все – відродження кримськотатарського парламенту, який виник ще в 1917 р.). Проте ця вимога не зустріла підтримки з боку більшої частини делегатів. Більшість висунула іншу вимогу: «Ми бажемо бути лише рівноправними синами єдиної Росії, ми бажемо лише мати змогу спокійно творити культурне життя свого народу»⁹.

На пленарному засіданні, яке відкривалося 18 травня, було ухвалено рішення створити три комісії – духовно-релігійну, культурно-освітню та з самоосвіти й управління вакуфним капіталом, які мали підготувати відповідні документи. Наступне засідання було призначене на 21 травня. Віце-губернатор К. Карпов, який був присутнім, заявив, що підготовлені документи стануть основою для законодавчих актів з татарських проблем¹⁰. Коли 21 травня підготовлені з'їздом документи були передані К. Карпову, той відповів, що, на його думку, з'їзд вийшов за межі своєї компетенції, його рішення виявилися не тими, на які він, Карпов, сподівався.

Далі буде...

Одразу після надання дозволу друкувати татарські газети П. Врангель дозволив проведення Всекримського з'їзду кримських татар. За словами начальника Особливого відділу штабу Врангеля Є. Климовича, надаючи дозвіл на відкриття з'їзду, Врангель бажав з'ясувати спрямованість кримськотатарського населення в царині побудови життя, організації культурно-освітньої роботи та діяльності вакуфної комісії.

- 1 Врангель П.Н. Воспоминания. Южный фронт (ноябрь 1916 г. – ноябрь 1920 г.). – Т. 2. – М., 1992. – С. 27.
- 2 Савич Н. Крымский период (глава из «Воспоминаний») // Крымский контекст (Симферополь). – 1994. – No 2. – С. 81.
- 3 Белоглазов Р.Н. О крымско-татарских периодических изданиях 1920 г. // Проблемы политической истории Крыма. – Вып. 1. – Симферополь, 1996. – С. 22-23; Громов С.Е. К вопросу о деятельности ряда национальных партий и организаций в Крыму в период Гражданской войны // Учёные записки Симферопольского государственного университета (Симферополь). – 1998. – No 6 (45). – С. 57; Юксель Г.З. Крымскотатарская пресса конца 1910-х – начала 1930-х годов: организационно-функциональный и идейно-содержательный аспекты. – Симферополь, 2014. – С. 45-52.
- 4 Исхаков С.М. Мусульманская политика П.Н. Врангеля // Крым. Врангель. 1920 год / Сост. С.М. Исхаков. – М., 2006. – С. 190.
- 5 Зарубин В.Г. Межнациональные отношения, национальные партии и организации в Крыму (начало XX в. – 1921 г.) // Историческое наследие Крыма (Симферополь). – 2003. – No 1. – С. 74.
- 6 Асан Сабри Айвазов. История национального движения в Крыму // http://www.vatanum.ru/?an=vs405_mpl
- 7 Там само.
- 8 Там само.
- 9 Исхаков С.М. Мусульманская политика П.Н. Врангеля. – С. 189.
- 10 Там само.

У НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ»

КРИВАВИЙ ПРОДУКТ КРЕМА НА ЕКСПОРТ – СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Для того, щоб міжнародна спільнота менше говорила про окуповані Крим та частину Донбасу, Кремль наполегливо намагається створити лінію конфліктів на Західних Балканах. На кордоні Сербії та Косова зараз дуже тривожно й усім видно, як Росія намагається розпалити військове зіткнення. В результаті питання окупованих Криму та частини Донбасу тоді відходять на другий план, а Росія з'являється на Балканах як своєрідний миротворець та перемовник, потрібний для врегулювання конфліктів. Тільки скільки це може принести смертей і горя? Однак Москву це не хвилює, адже ситуація вже не раз апробувалася тут на Балканах в 90-х рр., як і в Придністров'ї, Грузії, Азербайджані та, звичайно, в Україні. Детальніше про це читайте у статті експерта, посла України в Хорватії у 2010-2017 рр. Олександра Левченка.

ГАЗЕТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»

Всеукраїнська літературно-художня і публіцистична газета Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 23715-13555P від 06.02.2019 р.

Засновники
Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка
Громадська організація «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім»

Видавець
ТОВ «Видавничий дім «Українська культура»
Юридична адреса
Видавця:
03040, м. Київ,
вул. Васильківська, 1
Директор
Євген БУКЕТ
Головний редактор
Андрій ЩЕКУН
Дизайн та верстка
В'ячеслав ЮРЧЕНКО

Надруковано:
ФОП Хісамдінов А. Ю.
Редакція не завжди поділяє думки авторів публікацій, відповідальність за достовірність фактів несуть автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Редакція залишає за собою право скорочувати публікації і виправляти мову. Зміст газети поширюється на умовах ліцензії CC BY 3.0, якщо відсутні інші вказівки.

Передплата на газету
Передплатна ціна на 2021 р.: на 6 місяців – 224,64 грн; на рік – 449,28 грн.

У передплатній ціні враховано вартість доставки до вашої поштової скриньки і вартість оформлення абонементу.

Передплатний індекс
90269
Наклад 1000 прим.
Ціна договірна

